
RECENZIOK / REVIEWS

ANDRÁS MÁTÉ-TÓTH – KINGA POVEDÁK (EDS.):
RELIGION AS SECURITIZATION IN CENTRAL AND
EASTERN EUROPE. ROUTLEDGE, LONDON – NEW YORK,
2025. (RELIGION AND INTERNATIONAL SECURITY,
10.) XIII+205 p. DOI: 10.4324/9781003380597

MÁTÉ-TÓTH, ANDRÁS – POVEDÁK, KINGA (EDS.): RELIGION
AS SECURITIZATION IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE,
ROUTLEDGE, NEW YORK, 2025, (RELIGION AND INTERNATIONAL
SECURITY, 10.) P. XIII + 205.

Fazekas Csaba
Miskolci Egyetem

ÖSSZEFOGLALÁS

A recenzió egy közelmúltban megjelent vallástudományi tanulmánykötet ismertetését tartalmazza. A kötet a szekuritizációs elmélettel foglalkozik, esettanulmányokat tartalmaz Közép-Kelet-Európa országairól, melyek olyan témákkal foglalkoznak, mint a vallás szerepe az orosz-ukrán háborúban, az ortodoxia szerepe az etnikai-nemzeti konfliktusokban, az iszlám jelenléte Délkelet-Európában stb.

ABSTRACT

This article is a review of a recent volume of religious studies. The volume deals with the theory of securitisation, with case studies from Central and Eastern European countries on topics such as the role of religion in the Russian-Ukrainian war, the role of Orthodoxy in ethno-national conflicts, the presence of Islam in South-Eastern Europe, etc.

Kulcsszavak: szekuritizáció; Közép-Kelet-Európa; biztonság; vallástudomány

Keywords: securitization; Central and Eastern Europe; security; religious studies

A tanulmánykötet célja, hogy körbejárja a szekuritizáció jelenségének közelmúltját és aktualitásait Közép-Kelet-Európa egyes országainak állam-egyház viszonyrendszerében, illetve társadalmában. A témaválasztás és a kiválasztott térség önmagában is fontos és érdekes, e kettő összekapcsolása pedig különösen aktuálissá teszi a számos ország vallástudományi szakértőinek együttműködésével született kötetet.

Bár a szekuritizáció elméletének és gyakorlatának vizsgálata nem mondható teljesen újszerűnek, nem meglepő, ha a vallástudományi

DOI: 10.54231/ETSZEMLE.27.2026.2.6

Copyright © 2026 Fazekas Csaba (author)

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License

érdeklődésű olvasó elsőre nem tudja pontosan értelmezni, hogy miről is van szó. (Vagy éppen felületes olvasás következtében, először összetéveszti a „szekularizáció” kifejezéssel.) A különös terminus technicust leginkább „biztonságiasítás”-ként lehetne magyarrá fordítani, és fontos, hogy eredetileg a közgazdaságtanban dolgozták ki az elméleti alapjait, majd alkalmazása elterjedt a politikatudományban (különösen a nemzetközi kapcsolatok, konfliktuskutatás, környezetpolitika stb. témakörökben), és más társadalomtudományokban is.¹ Röviden úgy lehetne összefoglalni, hogy mivel minden kapcsolat potenciális konfliktusokat hordoz, folyamatosan felvetődik a konfliktus megelőzésének vagy megoldásának, legtöbbször az állami beavatkozásnak a kérdése, s a szekuritizációs eljárás során éppen e veszélyforrás felismerése, fontossága, és a beavatkozás mértéke válik tudományos elemzés tárgyává. Legtöbbször az állam intézményei és vezetői rendelkeznek azokkal az eszközökkel, melyek egy fenyegetőnek vélt társadalmi vagy politikai jelenség beazonosítására és kezelésére alkalmasak, de beszélhetünk ilyenekről nagy gazdasági vállalkozások, vagy akár kiterjedt intézményhálózatok (esetünkben például egyházak és vallási közösségek) kapcsán is. A szerteágazó elméleti modell irányzatai között talán a legfontosabb közös pont, hogy felértékelődik benne azoknak a tényezőknek (intézményeknek, személyeknek, pozícióknak) a szerepe, akik biztonsági kérdésként tudnak és akarnak definiálni egy jelenséget. A kapcsolatrendszerben mutatkozó problémák önmagukban nem jelentenek veszélyt, csak potenciális veszélyforrást; fenyegetést akkor jelentenek, ha az említett szereplők azt „szekuritizációs tényezőként” azonosítják. A szekuritizációs elmélet keretében a biztonság és a kockázatok csökkentése áll az elemzések középpontjában, amelyet értelemszerűen kiegészít a – valamilyen mértékű – kollektív fenyegetettség-élmény is. Valóban kézenfekvő, hogy e biztonsági kockázatok, konfliktushelyzetek között a vallási-egyházi tényezőknek kiemelt szerepet kell tulajdonítanunk, hiszen a vallások valamilyen mértékben kizárólagosságot képviselnek a természetfeletti világgal való kapcsolattartás útjainak kijelölésében, ezért jellegükből fakadóan elutasítanak minden „konkurens” megközelítést. A szekuritizációs megközelítés valóban egyre „divatosabbnak” mondható, a 2020-as években egyre több olyan tanulmányt publikáltak magyarul is, amelyek ezt a módszertant alkalmazták.² Magyarország az utóbbi években különösen Máté-Tóth András és

¹ A szekuritizáció elméleti megközelítéseiről és definíciójáról ld. *Vinod Kohari*: *Securitization: The Financial Instrument of the Future*. John Wiley and Sons, Singapore 2006. 4–9.; *Bonnie G. Buchanan*: *Securitization and the Global Economy: History and Prospects for the Future*. Palgrave Macmillan, New York 2017. 3–4. Legutóbb: *Titilayo Aishat Otukoya*: *The securitization theory*. International Journal of Science and Research Archive 11. (2024) 1. 1747–1755. DOI: 10.30574/ijra.2024.11.1.0225

² *Székely Tamás*: *A kiegyezés mint biztonsági játszma. A dualizmus kora biztonságtörténeti perspektívából*. Századok 155. (2021) 1. 5–36.; *Uő*: *A securitastól a*

munkatársai foglalkoztak ennek az elméletnek a vallástudományi irányú kidolgozásával és alkalmazásával, egyes kutatási eredményeik magyarul is megjelentek.³ A szekuritizáció a vallástudományban szintén egyre elterjedtebbnek mondható, egyes országokra és térségekre vonatkozóan már születtek figyelemre méltó tanulmányok.⁴

Ezt a tendenciát gazdagítja a Máté-Tóth András és Povedák Kinga által szerkesztett kötet, mely a kiadó *Religion and International Security* sorozatának 10. köteteként látott napvilágot. A sorozat korábbi darabjai inkább olyan témakörökkel foglalkoztak, amelyek vallás és biztonságpolitika kapcsán egyértelműen a közvélemény figyelmének középpontjában állnak, mint például a zsidó–muszlim viszony, a vallási fundamentalizmus megnyilvánulásai stb. A most megjelent tanulmánykötet ennél jóval tágabb körben igyekszik a vallások egymáshoz, az államhoz, a társadalomhoz és az etnikumokhoz való szekuritizációs viszonyát tárgyalni. Méghozzá egy olyan térség országaiban, amely már a történelemben is az egyházak és vallások példátlanul sokszínű, ezáltal konfliktusokkal terhelt régiója volt, s amelyet csak fokozott a vallások nacionalizmusokkal való összefonódása, az országhatárok és politikai rendszerek cserélődése, valamint a kommunista diktatúrák változatos hagyatéka is. Az előszóban (1–8) a szerkesztők

szekuritizációig: a biztonságtörténet lehetőségei és buktatói. *Aetas* 37. (2022) 1. 130–158.; *Heltai János Imre*: (In)szekuritizációs felebaráti szeretet. *Fórum* 24. (2022) 3. 125–145.; *Szilárdi Réka*: Szekuritizáció és exkluzív áldozattudat. A kollektív fenyegetettségélmény természetrajza. *Korunk* 35. (2024) 1. 12–20. Stb.

³ Ld.: *Máté-Tóth András*: Sebzett kollektív identitás és vallásértelmezés. *Erdélyi Társadalom* 20. (2022) 1. 11–22. DOI: 10.17177/77171.264; *Máté-Tóth András – Szilárdi Réka*: Szekuritizáció és vallás Kelet-Közép-Európában. Elméleti felvetés. *Regio* 30. (2022) 1. 26–43. DOI: 10.17355/rkkpt.v30i1.26; *Balassa Bernadett – Gyorgyovich Miklós – Máté-Tóth András*: A vallási szekuritizáció és a sebzett kollektív identitás modellje a magyar társadalomban empirikus adatok alapján. *Replika* 127. (2022) 131–147. DOI: 10.32564/127.6

⁴ Ld.: *Paul Bramadat – Lorne Dawson*: Religious Radicalization and Securitization in Canada and Beyond. Toronto University Press, Toronto 2014.; *Zrinka Štimac – Indira Aslanova*: The Role of Securitization in the Relationship Between State and Religion: The Example of the Kyrgyz Republic. In: *Between Peace and Conflict in the East and the West: Studies on Transformation and Development in the OSCE Region*. Anja Mihr (ed.). Springer, Cham 2021. 117–137. DOI: 10.1007/978-3-030-77489-9 A jelenleg ismertett tanulmánykötet előzményeként is felfogható: *András Máté-Tóth – Réka Szilárdi*: Securitization and Religion in Central and Eastern Europe. Theoretical Considerations. In: *Gunter Prüller-Jagenteufel – Ruben C. Mendoza – Gertraud Ladner* (es.): *In Service for a Servant Church: Outlines and Challenges for Catholic Theology Today*. Documentation of the INSeCT Conferences in Manila 2019 and Vienna 2020. Brill, Paderborn, 2023. (Religion and Transformation in Contemporary European Society, 22) 147–159. DOI: 10.30965/9783657790234_013

ezekre a szempontokra hívták fel a figyelmet, valamint arra, hogy a 2010-es évek második felétől új (vagy régi, de felerősödő) kihívások érték a térség keresztény egyházait és közösségeit. Ilyen volt például az Európába irányuló migráció, az egyes országokban megnövekedett muszlim közösségek jelenléte, vagy éppen a „hagyományos keresztény családmoddellel” szemben az LMBTQ-jogokkal kapcsolatos társadalmi és politikai viták. A biztonság vélt vagy valós elemeivel kapcsolatos félelmek pedig az államot és a politika aktorait hozhatják olyan helyzetbe, hogy „instrumentalizálják” a szekuritizációs tényezőket, beépítsék azokat a döntéshozatalba (jogalkotásba), vagy éppen az identitást erősítő politikai propagandába. Mindez különös veszélyeket rejt ebben a régióban, ahol – történelmi okoknál fogva – különösen magas a kollektív kiszolgáltatottság- és veszteség-érzés mértéke. Egy 36 országra kiterjedő közvélemény-kutatás például kimutatta, hogy az itteni országok népessége többségében kivétel nélkül úgy gondolja: az ő nemzete „mindig is hátrányos helyzetben volt a nagyhatalmak küzdelmeiben”, sokkal inkább, mint más népek. (3) Az előszóban a szerkesztők rámutatnak továbbá arra, hogy nem minden ország minden szekuritizációs tényezőjét igyekeztek áttekinteni, csupán esettanulmányok válogatását. A kilenc esettanulmány valóban nem reprezentatív, egyes országokkal több, másokkal kevesebb szöveg foglalkozik. (Bizonyos országok – például Csehország vagy Horvátország – csak más témájú feldolgozások keretében, érintőlegesen jelennek meg a kötetben.)

Három tanulmány témáját szolgáltatták Magyarország sajátos egyházpolitikai viszonyai, érdekes módon ezek a kötetben nem kronologikus sorrendben követik egymást. A szovjet típusú diktatúra sajátos magyar változatával 1989-ig Povedák Kinga tanulmánya foglalkozik, mely a kötet nyolcadik helyén szerepel. (162–178) Levéltári dokumentumok és személyes interjúk segítségével, árnyaltan mutatja be azt a sajátos „oszd meg és uralkodj” politikát, amelyet a magyar pártállam az egyházakkal szemben alkalmazott. Miközben az 1970–1980-as években a történelmi keresztény egyházak a pártállam szövetségeseivé váltak, épp az egyházakban kibontakozott vallási megújulási mozgalmak váltak mindkét fél számára veszélyessé. A fiatalokat megszólító, például keresztény könnyűzenei kultúrát is terjesztő megújulási hullámot a mozgalommal szimpatizáló papok áthelyezésével, háttérbe szorításával próbálták elérni, az esetek többségében sikertelenül. Máté-Tóth András tanulmánya a magyarországi egyházpolitika nyelvezetén keresztül mutatja be a „harmadik magyar köztársaság” két rendszerváltás (1990 és 2010) közötti történetét. (30–54) Meggyőzően ismerteti, hogy a demokratikus átmenet első időszakában az egyházak egyszerre bizonyulhattak a társadalom biztonság-érzetét erősítő, illetve gyengítő szereplőként. Utólagos konklúziója szerint sokkal inkább deszekuritizációs tényezőknek bizonyultak, főleg azért, hogy számos kérdésben egyértelműen elköteleződtek a konzervatív-jobboldali pártok oldalán.

Ilyen eset volt például a rendszerváltás után Magyarországon is megjelent „szektapánik” kapcsán tanúsított szerepvállalásuk, a nagy, „történelmi” egyházak inkább bizonytalanságot erősítő lépéseket tettek. Hasonlóan viselkedtek az 1990 utáni ingatlan-juttatási, kárpótlási, illetve a közoktatási intézményekben való egyházi szerepvállalás kapcsán. A szerző fontos konklúziója, miszerint „a cselekvés terén az egyházak a politikai és diplomáciai tárgyalásokon való részvétellel, nagy hazai és nemzetközi vallási rendezvények szervezésével, intézmények alapításával vették ki a részüket. Mindezek jelentősen hozzájárultak ahhoz, hogy az egyházak a magyar vallási közösség köztudatában nem elhanyagolható társadalmi szereplőkké váltak.” (51) A harmadik, csak részben Magyarországgal foglalkozó, a kötetben elsőként szereplő tanulmány szerzői Szilárdi Réka és Kengyel Judit Gabriella, a közép-kelet-európai térségben általánosságban vizsgálták az egyházak és a kereszténység társadalmi szerepének változásait. (9–29) Miután ők is sokat foglalkoznak a szekuritizáció elméleti megalapozásával (9–10), hosszan írnak a kollektív áldozat-szerep („victimization”) és a sebzettség („woundedness”) érzésének jelenlétéről a társadalom gondolkodásában, majd konkrét példák mentén világítják meg a vallási alapú fenyegettség-érzés korábban is meglévő, az utóbbi években viszont felerősödött és a politika által „instrumentalizált” elemeit: A szektáktól (új vallási mozgalmaktól) való félelmet, az iszlám európai jelenlétét, a kereszténységgel ellentétes pogány hagyományok újraéledését vagy éppen „importját”, valamint az LMBTQ-emberekkel való együttélés érzékeny kérdését. A vallások szekuritizációs szerepéről összegzően állapítják meg, hogy mivel a biztonság érzése az egyik leginkább alapvető emberi szükséglet, a vallásoknak és az azok tanait hirdető egyházaknak éppen, hogy stabil referencia-pontokat kellene nyújtani. (23) Elemzésükből azonban logikusan következik, hogy a „más típusú (releváns közönséggel vagy hatalommal rendelkező) szereplőkkel való összefonódás” a gyakorlatban éppen nem szekuritizációs, hanem azzal ellentétes folyamatokat generál.

A kötet több tanulmánya is foglalkozik a közép-kelet-európai térségben meghatározó görögkeleti ortodoxia szerepével. Igazán érdekes például Aleksandra Kuczyńska-Zonik *Az ortodox egyház és az orosz anyanyelvűek a lett biztonságpolitikai diskurzusban* című írása (55–71), mely általánosságban foglalkozik a fél évszázados szovjet fennhatóság alól felszabadult balti államok egyik leginkább érzékeny kérdésével, az orosz kisebbség által jelentett fenyegetettséggel. Utóbbi oka sokkal inkább a többségi társadalom függetlenség utáni reakciójával függ össze, és abból fakad, hogy a közeli Oroszországgal kapcsolatosan bármikor felmerülhet, hogy a kisebbségben élő oroszokra hivatkozva jelent fenyegetést. A Lettországból is jelen lévő orosz ortodox egyház szervezete pedig nagyon is alkalmas arra, hogy a kisebbségben élő oroszok intézményi szervezeteként lépjen fel, az egyháznak az orosz állammal való szoros együttműködése pedig köztudott. Ezáltal folyamatos szekuritizációs tényezőt jelent abból a szempontból, hogy a

lettországi orosz kisebbség tagjai meddig a pontig lojálisak a lett államhoz. Hasonló kérdés foglalkoztatta Srdan M. Jovanović-ot a szerb orthodox egyház Koszovóról szóló nyilatkozatait feldolgozó tanulmányában. (179–191) Jovanović a szekuritizáció elméletét kiegészítette egy másik érdekes megközelítéssel (Operational Code Analysis, OPCODE), vagyis a „műveleti jelekként” értelmezett politikai üzenetek összegyűjtésével és szintézisével. Az alapszöveget számára a szerb orthodox egyház hivatalos honlapján található üzenetek alkották, és arra a következtetésre jutott, hogy ezek a megnyilatkozások pontosan megfelelnek a szerb nacionalizmus Koszovóról való általános megállapításainak, egészen szélsőséges párhuzamokat használva indoklásként.

Két tanulmánynak is rendkívül aktuális a témaválasztása: a 2022 óta tartó orosz-ukrán háború. A könyv megjelenésekor még nem tudhatjuk, mi lesz ennek a háborúnak a vége, éppen ezért fontos és érdekes, hogy az agresszió folyamatában igyekeztek megragadni a konfliktus érzékeny egyházi dimenzióit. Viktor Yelenskyi tanulmánya bőséges adalékokkal hívja fel a figyelmet arra, hogy ez nemcsak két nép vagy két ország konfliktusa, hanem két egyházé is. (92–113) Az orosz orthodox egyház szorosan összefonódott Vlagyimir Putyin politikai rendszerével, így az egyházban is az ukránokkal szembeni agresszió, az ukrán nép önállóságát kétségbe vonó magatartást alakítottak ki. A moszkvai székhelyű patriarkátus a szláv népek feletti orosz hegemonia alapján állva, az orosz agresszió természetes szövetségeseiként jelent súlyos biztonsági tényezőt az ukrán orthodox keresztények gondolkodására, és a honvédő ukrán nemzeti közösségre. Hasonló megközelítéssel foglalkozott a Silviu Rogobete – Serghei Pricopiuc szerzőpáros a vallásosság eszközként való felhasználását és lehetséges tanulságait az orosz-ukrán háborúban elemző tanulmányában. (114–134) Ők is arra mutattak rá különböző források alapján, hogy az orosz nacionalizmust az orthodox egyházba integráló, Moszkvát „harmadik Rómaként” láttató szemlélet minden elemében komoly szekuritizációs tényezőt, Ukrajna számára pedig már nemcsak elméleti fenyegetést jelent. Részleteiben mutatják be az orosz hegemoniát valamiféle civilizációs küldetesként, misszióként értelmező orosz egyházi szerepet, az agressziót Ukrajna „felszabadításaként” interpretáló álláspontot, amely már eljutott arra a pontra, hogy Oroszország és ellenfelei viszonyát a „jó és a rossz” antagonisztikus küzdelmeként interpretálja. A szerzők elemzik ennek az ideológiának a teológiai gondolkodásra tett erőteljes hatását, megállapítják, hogy 1990 után „az orosz állam az identitásválságban az »orthodox vallásban« újra felfedezte az állami diskurzus igazolásának erőteljes ideológiai formáját” (130), az egyre több állami kiváltságot élvező orosz orthodox egyház pedig a 2010-es években az orosz hegemonia és terjeszkedés legfőbb szellemi és intézményes bázisa lett.

Nem egy országot, hanem a tágabb értelemben vett balkáni térséget mutatja be Egdūnas Račius tanulmánya, melyben az iszlám

intézményesülését („churchification”) vizsgálja a régióban. (72–91) Általánosságban ismerteti a folyamatot, hogyan épülnek ki a hivatalos és nem hivatalos muszlim egyesületek Európában, s különösen utóbbiakat látja szekuritizációs tényezőknak. Napjaink egyik legfontosabb kérdése, hogy a muszlim háttérű, nem állami szervezetek és intézmények mennyiben jelentenek majd biztonsági kockázatot, különösen az etnikai és vallási szempontból kiemelt jelentőségű Bosznia-Hercegovinában.

Három szerző (Michaela Grančayová, Aliaksei Kazharski és Clarissa Tabosa) jegyzi a két közép-kelet-európai ország összehasonlító elemzését bemutató *Vallás és társadalmi progresszió Lengyelországban és Szlovákiában: a (de)szekuritizáció felé?* című tanulmányt. (135–161) Bár a két országban a vallásosság szerkezete és mélysége bizonyos esetekben eltérő (elég csak a lengyel nép identitásában központi jelentőségű katolicizmus egyedülállóan erős jelentőségére utalni), a szerzők konklúziója párhuzamot mutat Szilárdi Réka és Kengyel Judit Gabriella fentebb ismertetett tanulmányával. Közép-Kelet-Európa – „Kelet” és „Nyugat” közé ékelődő országaiban – sokkal erősebb a konfliktushelyzet a liberalizmus kihívásaira adott egyházi-vallási válaszlehetőségek kapcsán, például a kereszténység univerzális jellege és a nemzeti identitás, a migránsok vagy az LMBTQ-emberek és a keresztény szeretet és befogadás dimenziói mentén. Azonban a hasonló geopolitikai helyzet ellenére az egyes országok mutatnak belső sajátosságokat, például: „[a] lengyel eset a vallás és a nacionalizmus sokkal hangsúlyosabb kapcsolatát mutatja, és a papság aktívabb szerepét a nemzeti identitás (»lengyelség«) artikulációját alakító diskurzusban. Ez történelmi okokra vezethető vissza, valamint a nemzetépítés és a nemzeti megújulási mozgalom eltérő pályájára Lengyelországban és Szlovákiában.” (154)

A kötet esettanulmányainak konkrét eredményeire tekintettel bizonyos, hogy a következő időszak vallástudományi diskurzusaira hatást gyakorló, újabb kutatásokat inspiráló kötetről van szó, melynek legfőbb erényét a szekuritizáció elméletének elmélyítése révén fejtheti ki.